

Agnieszka Łukasiewicz-Kamińska*

DZIAŁANIA SEKTORA BANKOWEGO W WALCE Z WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

Abstrakt. Wykluczenie społeczne uznane zostało przez UE i ONZ za jedną z podstawowych barier w osiągnięciu wzrostu ekonomicznego i zrównoważonego rozwoju. Celem artykułu jest przedstawienie działań banków w Polsce i na świecie w zakresie walki z wykluczeniem społecznym. Przedstawiono produkty i usługi skierowane do osób ubogich, nieposiadających zdolności kredytowej, mające za zadanie aktywowanie przedsiębiorczości i walkę z wykluczeniem społecznym, oraz usługi, pomagające w prowadzeniu działalności przez małe i średnie przedsiębiorstwa. Opisano innowacje techniczno-komunikacyjne zastosowane w bankowości, służące walce z wykluczeniem.

Słowa kluczowe: wykluczenie społeczne, wykluczenie finansowe, mikrokredyt, mikrofinanse, usługi mobilne.

1. Wstęp

Wykluczenie społeczne uznane zostało przez UE i ONZ za jedną z podstawowych barier w osiągnięciu wzrostu ekonomicznego i zrównoważonego rozwoju. Obejmuje swym zasięgiem następujące obszary:

- 1) konsumpcja – jednostka podlega wykluczeniu ze względu na niewystarczające dochody,
- 2) produkcja – jednostka podlega wykluczeniu ze względu na bycie bezrobotnym oraz niemożność podniesienia kwalifikacji umożliwiających uzyskanie pracy,
- 3) zaangażowanie polityczne – jednostka podlega wykluczeniu ze względu na ograniczanie jej biernych lub czynnych praw wyborczych,
- 4) integracja społeczna – jednostka podlega wykluczeniu ze względu na niewchodzenie w kontakty z innymi członkami społeczeństwa (Burchard, LeGrand, Pichaud 1999).

* Dr, Instytut Socjologii, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Wóycickiego 1/3 bud. 23, 01-938 Warszawa; agnieszka.lukasiewicz@uksw.edu.pl.

Można uznać, że wykluczenie społeczne dotyczy gospodarczych, politycznych i kulturowych aspektów życia społecznego.

Do wykluczenia społecznego przyczynia się wykluczenie finansowe, które dotyczy braku dostępu do usług finansowych, ale też do pracy, mieszkań, edukacji, ochrony zdrowia w wymiarze typowym dla społeczeństwa, do którego dana grupa należy (Springer 2010: 236–237).

Wyróżnia się następujące rodzaje wykluczenia finansowego:

- 1) wykluczenie z bankowości transakcyjnej – brak dostępu do rachunku bankowego,
- 2) wykluczenie z oszczędności – czyli brak gromadzenia oszczędności,
- 3) wykluczenie kredytowe – brak dostępu do pożyczek na niekiermaskich warunkach,
- 4) wykluczenie ubezpieczeniowe – dotyczy zwłaszcza osób chorych np. na nowotwory (Bień, Nędzyński 2010).

Banki są instytucjami zaufania publicznego. Można przyjąć, że instytucje zaufania publicznego pełnią istotne funkcje społeczne, prowadzą działalność według pewnych norm o charakterze ogólnospołecznym, a podejmowane przez nie inicjatywy mają wpływ na sytuację jednostek, grup i społeczeństwa jako całości.

Celem artykułu jest zbadanie, czy banki podejmują działania mające na celu zmniejszenie wykluczenia społecznego. Sformułowano następujące hipotezy badawcze: banki podejmują działania w zakresie walki z wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru wykluczenia finansowego, innowacje techniczno-komunikacyjne mogą przyczyniać się do walki z wykluczeniem finansowym. Na podstawie przeprowadzonego badania literaturowego zidentyfikowano usługi i produkty banków skierowane do małych i średnich firm¹ (MŚF), pomagające w tworzeniu nowych miejsc pracy i rozwoju przedsiębiorczości.

2. Pojęcie wykluczenia społecznego

Istnieje wiele definicji wykluczenia społecznego. Komisja Europejska definiuje wykluczenie społeczne jako proces, w skutek którego pewne jednostki zostaną wypchnięte na margines społeczeństwa i nie dopuszczone do pełnego uczestnictwa w jego życiu ze względu na brak podstawowych kwalifikacji i możliwości kształcenia ustawicznego czy też dyskryminację. Te czynniki powodują odsunięcie ich od pracy, dochodów, możliwości kształcenia oraz społecznych i lokalnych więzi i aktywności. Mają one ograniczony dostęp do decyzyjnych ośrodków władzy i stąd często odczuwają bezsilność i brak możliwości wpływu na decyzje, które oddziałują na ich codzienne życie (*Wykluczenie społeczne* 2012).

¹ Małe i średnie firmy (MŚF) – określenie obejmujące również firmy jednoosobowe i rodzinne, które powstają w wyniku niemożności znalezienia pracy i są jedynym źródłem utrzymania rodzin, dlatego też ten segment rynku jest ważny z punktu widzenia dużej części społeczeństwa.

Według kolejnej definicji, „wykluczenie społeczne to brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich” (*Narodowa Strategia...* 2003).

Można również przyjąć, że wykluczenie społeczne

jest pojęciem przeciwstawnym do społecznego uczestnictwa w szerszych zbiorowościach: narodzie, społeczeństwie czy społeczności. Oznacza ono izolację dobrowolną bądź częściej, wymuszoną uwarunkowaniami zewnętrznymi (biedą, bezrobociem, odmiennym kolorem skóry, religią, kalectwem, nieakceptowanym przez środowisko zachowaniem czy preferencjami seksualnymi) (J a r o s z 2008: 10).

Popularność koncepcji oraz wielość definicji wykluczenia społecznego prowokuje do stworzenia katalogu wspólnych cech definicji wykluczenia. Zestawione zostały one w raporcie z ewaluacji programu Unii Europejskiej „Poverty 3”. Zgodnie z wynikami tego raportu, wykluczenie społeczne:

1) jest to proces dynamiczny i wielowymiarowy; jest często zjawiskiem kumulatywnym, prowadzącym do wielowymiarowej deprivacji;

2) przejawia się brakiem lub niewystarczającym poziomem uczestnictwa w głównym nurcie społeczeństwa i dostępu do najważniejszych systemów społecznych (rynek pracy, edukacja, opieka medyczna, zabezpieczenie społeczne);

3) może przejawiać się/skutkować zerwaniem więzi rodzinnych, społecznych; utratą poczucia sensu i tożsamości;

4) niesie ze sobą zagrożenie związane z powielaniem modelu i „dziedziczeniem” pewnych cech warunkujących pokoleniowy charakter wykluczenia (*Raport. Wykluczenie...* 2006).

3. Działania podejmowane przez sektor bankowy w celu zmniejszenia zjawiska wykluczenia społecznego

Szacuje się, że prawie 5 mld ludzi na świecie ma utrudniony dostęp lub w ogóle nie ma dostępu do oficjalnych usług bankowych. Główne powody to mała ilość oddziałów bankowych i bankomatów, brak uregulowań prawnych, gwarancji i ubezpieczenia transakcji, niski poziom edukacji finansowej. Ograniczony dostęp do usług finansowych ma wpływ na wzrost gospodarczy, walkę z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Brak infrastruktury oficjalnych usług oraz aktywności finansowych ogranicza wymianę rynkową, zwiększa ryzyko i ogranicza możliwości oszczędzania. Wobec braku oficjalnych usług finansowych gospodarstwa domowe korzystają z usług nieformalnych, które wiążą się z wysokimi kosztami transakcyjnymi. Dlatego też zwiększenie dostępności do oficjalnych usług finansowych dla większości gospodarstw domowych w krajach rozwijających się jest ważnym

elementem polityki instytucji takich, jak ONZ, Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy (King 2013).

Banki podejmują działania w zakresie zmniejszenia zjawiska wykluczenia społecznego, poprzez zwiększenie dostępu do usług finansowych gospodarstwom domowym, a także oferują produkty umożliwiające rozpoczęcie działalności gospodarczej, oraz pomagają w prowadzeniu działalności małym i średnim firmom.

W Indiach, w latach 1961–2000, banki otworzyły 30 000 oddziałów, co zwiększyło dostęp do usług bankowych i kapitału, gospodarstwom domowym i przedsiębiorcom. Łatwiejszy dostęp miał wpływ na decyzje o rozpoczęciu działalności gospodarczej – powstało ok. 250 000 przedsiębiorstw, większość z nich to małe przedsiębiorstwa rodzinne. Przyczyniły się one do zmniejszenia ubóstwa i wykluczenia społecznego na terytoriach wiejskich (Burgess, Pande 2005).

Holenderski Triodos Bank finansuje projekty energetyczne – co roku do atmosfery trafia mniej CO² o 800 tys. ton, a jednocześnie bank przyczynia się do powstania nowych miejsc pracy (Chłopicka 2013).

Banki, chcąc pomóc w rozwoju małych i średnich firm, oferują zakres usług wykraczający poza tradycyjne usługi kupieckie, handlowe, kredytowe, oferując zaawansowane usługi, np. analizę przepływów gotówkowych, analizę finansowo-księgową, doradztwo dla MŚP, tworzenie stron internetowych, odsprzedaż usług telekomunikacyjnych itp. I tak Bank ANZ uruchomił Centrum Małego Biznesu (The Small Business Hub), platformę dla większej liczby usług świadczonych dla MŚP. Bendigo Bank przyczynia się do rozwoju miejscowego biznesu za pośrednictwem informacji umieszczanych na stworzonym w tym celu portalu PlanBig (Chłopicka 2013: 275).

Kolejnym narzędziem do aktywowania przedsiębiorczości i walki z wykluczeniem społecznym są mikropożyczki (inaczej mikrokredyt). Pojęcie „mikrokredyt” oznacza udostępnienie pożyczek o niewielkiej sumie pieniężnej (tzw. mikropożyczek) bezrobotnym, ubogim przedsiębiorcom lub innym żyjącym w ubóstwie, którzy nie posiadają zdolności kredytowej. Jest on przeznaczony dla tych, którzy nie posiadają zabezpieczenia, stałego zatrudnienia czy wiarygodnej historii kredytowej, dlatego nie mogą spełnić minimalnych wymagań koniecznych do uzyskania tradycyjnego kredytu (Yunus 1998).

Z mikrokredytów skorzystało już ponad 100 mln osób w ponad 43 krajach świata, głównie tam, gdzie nędza jest największa. Mała wiarygodność kredytowa osób ubiegających się o pożyczkę stanowi specyfikę mikrokredytu. Banki zajmujące się udzielaniem mikropożyczek to np.: Grameen Bank z Bangladeszu, Pro Muter oraz Bancosol w Boliwii, Centralny Bank Rolny i Rozwojowy (CERU-DEB) w Ugandzie, Jamii Bora w Kenii, jak również Accion International, działający w całej Ameryce Łacińskiej, Compartamos w Meksyku, Pro Credit z siedzibą we Frankfurcie nad Menem, South Shore Bank w Chicago.

Bank Światowy przeprowadził badania wśród kredytobiorców mikrokredytu w Bangladeszu, które wykazały, że korzystanie z mikrokredytu w sposób znaczny poprawiło jakość ich życia – u 99% badanych zwiększył się dochód, często o więcej niż 15, 96% badanych wskazywało na poprawę jakości życia, 99% z nich wskazało, że jadają lepiej i tyleż samo uznało, że ubierają się w rzeczy lepszej jakości. 86% respondentów uważa, że mieszka w lepszych warunkach, 83% uzyskało dostęp do lepszych warunków sanitarnych, a u 88% z nich korzystanie z mikrokredytu umożliwiło posłanie dzieci do szkoły. Istotna jest też kwestia zmiany stosunków własności, gdyż 55% chłopów udało się wejść w posiadanie ziemi uprawnej (*Nobelprize.org* 2010).

Poniżej przedstawiono działalność Muhammada Yunusa założyciela Grameen Bank oraz Jamesa Mwangi, założyciela Equity Bank, jako przykłady dobrych praktyk w zakresie mikrofinansów.

Grameen Bank został utworzony przez Muhammada Yunusa w Bangladeszu. Wspecjalizował się w mikropożyczkach dla osób bez zdolności kredytowej. Poprzez 2343 oddziały Grameen Bank zapewnia swoje usługi 75 359 wioskom w Bangladeszu (Y u n u s 1998). W ciągu 25 lat działalności Grameen Bank pożyczyciel ubogim łącznie 3 mld dolarów.

Muhammad Yunus założył również Grameen Trust, który wdraża mikrokredyty w innych częściach świata – obecnie w 25 krajach (*Bank for the Poor...* 2011), Grameen Communications i Grameen Software, CyberNet, które są organizacjami *non profit*, zajmującymi się technologiami i przedsięwzięciami związanymi z Internetem oraz zaopatrywaniem wiejskich regionów Bangladeszu w komputery, oprogramowanie i usługi internetowe. Grameen Shakti/Energy zaopatruje pozbawioną możliwości korzystania z tradycyjnych źródeł energii ludność terenów wiejskich w źródła odnawialnej energii, takie jak np. baterie słoneczne. Grameen Shikha/Education zajmuje się promocją edukacji w obszarach wiejskich, udziela pożyczek i grantów na edukację, walczy z analfabetyzmem, promuje nowe technologie i metody nauczania (*Pimediaglobal.com* 2013). Działania te przyczyniają się do tworzenia miejsc pracy i aktywizacji zawodowej społeczności lokalnych.

Equity Bank został założony przez Jamesa Mwangi w Kenii, obecnie działa w pięciu krajach, jego aktywa sięgają blisko 2 mld dolarów. James Mwangi wraz z wprowadzeniem mikrokredytów rozpoczął edukację finansową społeczeństwa. Bank uczy oszczędzania i świadomego zarządzania kapitałem. Klient przychodzący po pożyczkę do Equity Banku, zanim dostanie pieniądze, przechodzi szkolenie biznesowe. Aby otrzymać mikrokredyt, musi udowodnić, że na niego zasługuje, poprzez zaoszczędzenie przynajmniej 50 szylingów (ok. 2 zł) tygodniowo. Dopiero, gdy uzbiera tysiąc szylingów, może wystąpić o pożyczkę. Pożyczkobiorcy są też sprawdzani np. w ten sposób, czy nie wydają zbyt dużo pieniędzy na alkohol. Ponadto, aby otrzymać kredyt, pięć osób musi zagwarantować jego spłatę.

4. Innowacje informacyjne i komunikacyjne w walce z wykluczeniem społecznym

Globalizacja, innowacje informatyczne i komunikacyjne wpływają na dynamiczny rozwój instrumentów finansowych i urządzeń technicznych wykorzystywanych w bankowości. Można tu wskazać np. bankowość internetową, pieniądź elektroniczny, płatności mobilne. Ich działanie opiera się na zastosowaniu Internetu i komputera lub urządzeń mobilnych typu smartfon, tablet itp.

W ostatnim czasie można zauważyć dynamiczny rozwój płatności mobilnych. Według danych azjatyckiego Mobile Marketing Association (MMA), z 6 mld ludzi zamieszkujących Ziemię 4,8 mld ma telefon komórkowy. Dlatego też zasadne wydaje się rozwijanie usług i płatności mobilnych. Brett King (2013: 206) uważa, że:

jeśli weźmie się pod uwagę zasięg komórek, które przewyższają liczbę bankomatów w stosunku 2000 : 1, operatorzy mobilni posiadają potencjalne rozwiązanie problemu dostępności i mogą poszerzyć zasięg usług związanych z przelewami, obejmując nimi miliony ludzi z odległych, wiejskich obszarów. Zaoferują w ten sposób relatywnie niedrogą alternatywę dla kosztownych przelewów pieniężnych dokonywanych za pośrednictwem firm wyspecjalizowanych w transferach pieniężnych.

Płatności mobilne w systemie *peer-to-peer* są już obecnie masowo wykorzystywane przez pracowników na emigracji do przesyłania pieniędzy rodzinom i przyjaciółom, gdy wielu z nich nie posiada konta bankowego, a pieniądze te są ich podstawowym źródłem utrzymania. „Według danych Banku Światowego na świecie żyje dziś 215 mln migrantów, którzy rocznie przelewają w ten sposób 440 mld dolarów (King 2013: 273)”.

Telefon komórkowy jest najprostszym i najtańszym narzędziem do korzystania z usług i produktów bankowych, dlatego też wydaje się, że banki powinny wykorzystywać płatności mobilne do świadczenia usług bankowych na dotychczas niedochodowych rynkach. Płatności mobilne będą też zachętą do korzystania z usług bankowych przez osoby o niskich zarobkach z uwagi na niskie koszty i dostępność – zwykle posiadają telefon komórkowy, nie trzeba chodzić do oddziału i bankomatu, ani ponosić kosztów wynikających z posiadania konta bankowego.

Przykładem zastosowania płatności mobilnych w bankowości jest system M-Pesa (M – „mobilny”, pesa – „pieniądz”). M-Pesa to system płatności mobilnych działający w Kenii od 2006 r. Za jego pośrednictwem Kenijczycy wysyłają przelewy, dokonują płatności, przechowują krótkoterminowo środki. M-Pesa posiada na terenie Kenii 37 tys. oddziałów i przedstawicielstw. Przez sieć przechodzi 56 mld szylingów kenijskich miesięcznie (675 mln dolarów). W 2009 r. rozszerzono działalność na przesyłanie pieniędzy z Wielkiej Brytanii. Kenijczyk, pracujący w Wielkiej Brytanii, może wpłacić pieniądze w euro lub funtach, w punkcie

oferującym przekazy pieniężne za pośrednictwem np. Western Union, Provident Capital Transfers i in., a jego rodzina i znajomi mogą odebrać pieniądze za pośrednictwem telefonu komórkowego w Kenii w szylingach kenijskich. M-Pesa prowadzi działalność również w Tanzanii, gdzie ma ok. 9 mln użytkowników, i w Afganistanie.

M-Pesa dzięki taniej, łatwo dostępnej i bezpiecznej usłudze jest przykładem sukcesu bankowości i płatności mobilnych w krajach rozwijających się. Przyczynia się również do „ubankowienia” społeczeństwa, walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym (King 2013: 359).

Szacuje się, że rynek płatności mobilnych najszybciej będzie rozwijał się w Azji. W Chinach, w 2013 r. było 169 mln użytkowników płatności zbliżeniowych, a w 2015 r. 500 mln do 1 mld osób będzie posiadało dostęp do mobilnych usług finansowych. Liczby te obejmują również osoby nieubankowane, które dzięki telefonom komórkowym będą mogły korzystać z usług bankowych.

W Polsce Alior Bank, Bank Millennium, Bank Zachodni WBK, BRE Bank, ING Bank Śląski i PKO Bank Polski zawarły porozumienie w sprawie strategicznej współpracy, dotyczącej zbudowania wspólnego standardu płatności mobilnych, który ma rozpocząć działalność na koniec 2013 r. Banki te mają łącznie 16 mln klientów. Łączny ich udział w rynku komercyjnych instytucji finansowych pod względem liczby klientów z dostępem do bankowości elektronicznej przekracza 70%. Klienci będą mogli realizować płatności mobilne w szerokiej sieci sklepów zarówno tradycyjnych, jak i internetowych, korzystać z bankomatów oraz przelewać środki na numer telefonu odbiorcy (Piechocki 2013). Płatności mobilne oferuje również Pekao SA.

5. Zakończenie

Banki na świecie podejmują liczne działania mające na celu zapobieganie wykluczeniu społecznemu, w szczególności wykluczeniu finansowemu. Są one skierowane głównie na zwiększenie dostępu do usług finansowych gospodarstw domowych i oferowanie produktów pomagających w rozwoju przedsiębiorczości i tworzeniu nowych miejsc pracy, takich jak np. mikropożyczki. W walce z wykluczeniem społecznym banki wykorzystują innowacje techniczno-komunikacyjne. Dynamiczny rozwój Internetu i urządzeń mobilnych typu smartfon, tablet itp., wprowadzenie płatności mobilnych, bankowości internetowej zwiększają dostęp do mobilnych usług finansowych, przyczyniają się do „ubankowienia” społeczeństwa, walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Należy podkreślić, że brak dostępu do profesjonalnych usług i produktów finansowych prowadzi do rozwoju i tak już znacznej wielkości szarej strefy gospodarki, która uchyla się od płacenia podatków; korzystania z usług finansowych

zorganizowanej przestępczości i wykorzystywania systemu bankowego do prania brudnych pieniędzy; ucieczki oszczędności poza granice kraju i migracji zarobkowej, która prowadzi do utraty bazy podatkowej (S o l a r z 2009).

Wydaje się konieczne podejmowanie działań przez banki w celu likwidacji barier ograniczających dostęp do usług finansowych m.in. poprzez:

- 1) zwiększenie edukacji;
- 2) zwiększenie możliwości korzystania z niedrogich, a przy tym bezpiecznych usług bankowych dla osób niekorzystających dotąd z usług bankowych;
- 3) usunięcie barier ograniczających osobom biednym lub z niepełnosprawnością dostęp do usług finansowych;
- 4) poszerzenie infrastruktury usług bankowych i rozliczeniowych w celu zaktywizowania obrotu bezgotówkowego wśród mieszkańców mniejszych miast i wsi np. poprzez rozbudowę sieci bankomatów, oddziałów bankowych, oddziałów franczyzowych, upowszechnianie usługi *cash back* (D a m i ń s k a i in. 2008: 49);
- 5) wprowadzanie nowych technologii, takich jak np. płatności mobilne;
- 6) poszerzenie oferty o usługi i produkty skierowane do MŚP, a także przyczyniające się do powstawania nowych miejsc pracy;
- 7) prowadzenie akcji informacyjnych i promocyjnych mających na celu wzrost zaufania do instytucji finansowych i ich produktów.

Bibliografia

- Bank for the Poor Grameen Bank* (2011), <http://www.grameen-info.org/gfamily.html>, 30.08.2013.
- Bień K., Nędzynski K. (2010), *Tani Internet zmniejszy wykluczenie finansowe*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/nbp/tani-internet-zmniejszy-wykluczenie-finansowe/>, 15.09.2013.
- Burchard T., Le Grand J., Piachaud D. (1999), *Social Exclusion in Britain 1991–1995*, „Social Policy and Administration”, vol. 33, No. 3.
- Burgess R., Pande R. (2005), *Do rural Banks Matter? Evidence from Indian Social Banking Experiment*, „American Economic Review”, No. 95.
- Chłopicka D. (2013), *Etyczne bankierstwo – czy to możliwe?*, <http://siedzieje.org.pl/index.php?cmd=aktualnosci&opt=pokaz&id=121>, 02.09.13.
- Damińska A., Tochmański A., Kowalczyk E., Dąbrowski K., Cioch M., Spoz W., Wiśniewski M., Niziołek P., Olkowska A. (2008), *Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechniania*, NBP Departament Systemu Płatniczego, Program Obrotu Bezgotówkowego przy Koalicji na rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, Warszawa.
- Jarosz M. (2008), *Obszary wykluczenia w Polsce*, [w:] *Wykluczeni, wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa, s. 7–19.
- King B. (2013), *Bank 3,0, Nowy wymiar bankowości*, Studio Emka, Warszawa.
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski* (2003) Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, [http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/informator/npr2/dokumenty-strategiczne/Narodowa Strategia Integracji Społecznej.pdf](http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/informator/npr2/dokumenty-strategiczne/Narodowa%20Strategia%20Integracji%20Spo%C5%82ecznej.pdf), 30.08.2013.
- Nobelprize.org* (2010), <http://www.nobelprize.org>, 15.09.2013.

- Piechocki W. (2013), *Nowe banki dołączają do projektu IKO – nowy standard płatności mobilnych w Polsce*, <http://gsmonline.pl/artykuly/mobilne-platnosci-pko-iko-nowe-kolejne-banki-alior-mbank-ing-wbk-millennium>, 4.07.2013.
- Pimediaglobal.com (2013), <http://www.pimediaglobal.com>, 30.08.2013.
- Raport. *Wykluczenie i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe* (2006), MPiPS, UNDP, Warszawa.
- Solarz J. K. (2009), *Finanse codzienności a wzrost gospodarczy*, [w:] *Globalne rynki finansowe w dobie kryzysu*, J. L. Bednarczyk, S. I. Bukowski, J. Misala (red.), CeDeWu.pl Wydawnictwa Fachowe, Warszawa, s. 236–237.
- Szpringer W. (2010), *Regulacja konkurencji a Konkurencja Regulacyjna*, Poltext, Warszawa.
- Wykluczenie społeczne* (2012), <http://dotare.eu/o-problemach-spoecznych/wykluczenie-spoeczne>, 15.09.2013.
- Yunus M. (1998), *What is microcredit?*, <http://www.grameeninfo.org>, 15.09.2013.

Agnieszka Łukasiewicz-Kamińska

INFLUENCE OF BANKING SECTOR ON SOCIAL EXCLUSION

Summary. Social exclusion has been considered by EU and UN as one of fundamental barriers of economic growth and sustainable development. The purpose of the article is presentation of banks' activities in Poland and around the world on field of combating social exclusion. I present products and services dedicated to less affluent people, having no credit capacity, which may activate entrepreneurship and help combating social exclusion and services supporting activities of small and medium enterprises. Article describes technical and communication innovations employed in banking that serve in fight against exclusion.

Keywords: Social exclusion, financial exclusion, microcredit, microfinance, mobile service.